

11.Saeimas diskusijas un lēmumi par pilsonisko līdzdalību

Marta Rikša, Iveta Kažoka, Marija Golubeva

2015

Sabiedrības integrācijas
fonds

Pētījums ir izdots ar Eiropas Ekonomikas zonas finanšu instrumenta un Latvijas valsts finansiālu atbalstu projekta „PROVIDUS – valsts partneris politikas plānošanas un veidošanas procesā” ietvaros.

Par pētījuma saturu atbild biedrība „Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS”. Projektu finansiāli atbalsta Islande, Lihtenšteina un Norvēģija NVO darbības atbalsta programmas ietvaros. NVO darbības atbalsta programma tiek finansēta ar Eiropas Ekonomikas zonas finanšu instrumenta un Latvijas valsts finansiālu atbalstu.

www.sif.lv

www.eeagrants.org

www.eeagrants.lv

ISBN 978-9934-532-13-9

© Biedrība “Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS”

© Marta Rikša, Iveta Kažoka, Marija Golubeva

© Vāka foto – Saeima, flickr.com

Satura rādītājs

ievads	4
I Pārskats par 11.Saeimas likumdošanu sabiedrības līdzdalības jomā	5
II Saeimas diskusijas par pilsonisko līdzdalību	8
Pasaules skatījums: sabiedrības līdzdalība ir vēlama	8
Pasaules skatījums: sabiedrības līdzdalība nav vēlama	12
III Saeima un izpratne par pilsoniskumu un nāciju: kam ir un kam nav tiesības līdzdarboties? ...	16
Izslēdzošā retorika.....	17
Iekļaujošā retorika.....	24

Ievads

2011.gada vasarā Latvijas pilsoņi pirmo reizi Latvijas un, iespējams, pat pasaules vēsturē izmantoja iespēju referendumu ceļā atlaist parlamentu. Jaunais, vienpadsmitais Saeimas sasaukums tika ievēlēts ārkārtas vēlēšanās un nostrādāja nedaudz vairāk par trim gadiem – no 2011.gada 17.oktobra līdz 2014.gada 3.novembrim. 11.Saeimas darbu simboliski īpaši “iekrāsoja” divi faktori:

- pats ārkārtas vēlēšanu fakts ar šo vēlēšanu ienesto tiesiskuma stiprināšanas un sabiedrības līdzdalības paplašināšanas dienas kārtību;
- 2012.gada 18.februāra referendums par divām valsts valodām, kurā Latvijas pilsoņi nobalsoja pret valsts valodas statusa noteikšanu krievu valodai.

Abiem šiem faktoriem bija diametrāli pretējas ietekmes uz Saeimā valdošo domu gaitu attiecībā uz jautājumiem, kas skar sabiedrības līdzdalību valstij nozīmīgu lēmumu pieņemšanā. No vienas puses, plašāka sabiedrības iesaiste un kontrole pār parlamentu un valdību tika uztverta kā daļa no risinājuma samilzušajām tiesiskuma un korupcijas problēmām. No otras puses, referendums par divām valsts valodām Saeimas vairākumu sabiedēja, motivējot deputātus meklēt iespējas referendumu organizēšanu ierobežot. Vislabāk šos pretējos vektorus raksturo Vietējo pašvaldību referendumu likums, pie kura 11.Saeima ilgāku laiku strādāja, bet tā arī nespēja pieņemt – neatrodot kompromisu, kā pašvaldību iedzīvotāji iegūtu iespējas ciešāk kontrolēt ievēlēto varu, tajā pat laikā neradot deputātos bažas par šo jauno tiesību destruktīvo ietekmi.

Rezultātā 11. Saeimas “mantojums” pilsoniskās līdzdalības jomā ir neviendabīgs – līdztekus vairākām līdzdalību paplašinošām novitātēm atrodami arī drastiski ierobežojumi valsts līmeņa referendumu organizēšanā, kā arī nepabeigtā iecere par referendumiem pašvaldību līmenī. Neviendabīgs ir arī veids, kā Saeimas deputāti runāja par līdzdalību – parādot atšķirīgas izpratnes gan par pilsoniskās līdzdalības vēlamību un potenciālajiem riskiem, gan par subjektiem, kuriem ir leģitīmas tiesības piedalīties Latvijas nākotnes lemtānā. Īpaši liels sajukums valdīja Saeimas diskusijās par nācīgas jautājumiem – deputāti lietoja tādus terminus kā „latvieši”, „tauta”, „nācija”, „valstsnācija” visdažādākajās nozīmēs, katru reizi nedaudz citādāk ievēlējot robežstabiņus attiecībā uz tiem Latvijas iedzīvotājiem, kuriem ir pilntiesīga pilsonība (leģitīmas tiesības piedalīties Latvijai svarīgu lēmumu izlemšanā) un tiem, kuru tiesības ir apšaubāmas.

Šis pārskats daļēji turpina domnīcas PROVIDUS no 2007. līdz 2009.gadam veikto monitoringu par izaicinājumiem pilsoniskajai līdzdalībai,¹ kura ietvaros PROVIDUS reizi pusgadā publicēja ziņojumus par Saeimas un mediju darbu. Atšķirībā no iepriekš veiktā monitoringa, šī pārskata fokuss ir šaurāks un analītiskāks – tas pievēršas tikai un vienīgi Saeimai, kā arī tā mērķis nav „izgaismot” tos deputātus, kas lieto marginalizējošu retoriku, bet gan sniegt padziļinātu priekšstatu par 11.Saeimas lietotajiem argumentācijas paņēmieniem attiecībā uz pilsonisko līdzdalību. Tādēļ pārskatā nav vārdos minēti tie deputāti, kas ir citēto izteicienu autori.

¹ Skat., piemēram, [Saeima un pilsoniskā līdzdalība. LR Saeimas plenārsēžu un likumdošanas iniciatīvu monitoringa rezultāti 2007.-2009.](#) vai [Starp neiecietību un iekļaušanu: Latvijas mediju uzvedības tendences attiecībā uz sabiedrības grupām 2007.-2009. gadā](#)

Pārskats ir strukturēts trīs nodaļās. Pirmā nodaļa aptver visu 11.Saeimas darbības laiku un pievēršas šī sasaukuma atstātajam mantojumam līdzdalības jomā – pieņemtajām un noraidītajām likumdošanas iniciatīvām. Otrajā sniegts ieskats 11.Saeimas plenārsēžu diskusijās, parādot deputātu izpratni par vispārējiem sabiedrības līdzdalības jautājumiem. Trešā nodaļa ieskicē veidus, kā pilsoniskās līdzdalības jautājumi deputātu apziņā ir saistīti ar sarežģītajiem nācijas, valodas, vēstures jautājumiem. Gan otrā, gan trešā nodaļa ir balstītas Saeimas 2013. un 2014.gada plenārsēžu stenogrammu analīzē.

I Pārskats par 11.Saeimas likumdošanu sabiedrības līdzdalības jomā

11.Saeimas mantojums sabiedrības līdzdalības jomā vērtējams kā pretrunīgs: Saeima pieņēma virkni jaunu normu, kas paplašina līdzdalības iespējas, vienlaikus drastiski ierobežojot pašu nozīmīgāko sabiedrības ietekmes rīku – iespēju ierosināt referendumus.

Starp svarīgākajām tiesībām, ko sabiedrība ieguva, pateicoties 11.Saeimas darbam, noteikti jāmin kolektīvo iesniegumu (petīciju) tiesības – iespēju 10 000 Latvijas pilsoņu iesniegt parlamenta dienas kārtībai kādu ideju. Gan 11.Saeimas, gan 12.Saeimas sasaukumu laikā iedzīvotāji šo jauno iespēju aktīvi izmantoja, parakstoties portālā manabalss.lv. Iedzīvotāji ieguva līdzīgas tiesības arī Eiropas Savienības līmenī – Saeimai pieņemot regulējumu, kas ļauj arī Latvijas pilsoņiem piedalīties viena miliona parakstu vākšanā par tā sauktajām Eiropas pilsoņu iniciatīvām.

Starp citiem 11.Saeimas īpašajiem sasniegumiem minams jauns Priekšvēlēšanu aģitācijas likums, jauns Arodbiedrību likums, kā arī protestētājiem “draudzīgāks” regulējums sapulču, piketu un gājienu jomā.

Īpaši lielas batālijas 2011.-2014.gadā bija par likumu ierosināšanu un referendumu regulējumu. Iepriekšējais regulējums ļāva organizētājiem sākotnēji savākt 10 000 parakstus, pēc tam parakstu vākšanu ērti turpinot Centrālās vēlēšanu komisijas īpaši ierādītās vietās – līdz pat brīdim, kad savākta viena desmitā daļa visu balsstiesīgo pilsoņu parakstu. Krievu valodas statusa referenduma ietekmē Saeima šo regulējumu mainīja, nosakot, ka visi paraksti organizētājiem jāsavāc pašu spēkiem, nosakot tam pārejas periodu. Parakstus gan tika atļauts vākt arī elektroniski, taču 11.Saeimas sasaukuma laikā netika izveidota pienācīga sistēma, kas ļautu pilsoņiem ērti apliecināt sava paraksta īstenumu. Līdz ar to 11.Saeimas darbs referendumu jomā pamatīgi sašaurināja šī sabiedrības līdzdalības instrumenta pielietojamību.

Saeimas darba kārtībā bija arī virkne citu jautājumu, kas skāra sabiedrības līdzdalību, bet kurus Saeima noraidīja. Starp šīm idejām bija gan tādas, kas sabiedrības līdzdalību būtu vēl vairāk paplašinājušas (piemēram, iespēja vēlēt pašvaldību, sākot no 16 gadu vecuma un kolektīvo iesniegumu tiesības attiecināt arī uz Ministru kabinetu), gan tādas, kas to būtu sašaurinājušas (piemēram, palielināts partijas dibinātāju skaits un vēlētāju piesaiste konkrētam vēlēšanu apgabalam Saeimas vēlēšanās).

Būtiskākais jautājums, ko 11.Saeima atlika nākamajam sasaukumam – pašvaldību referendumu iespēja. Vietējo pašvaldību referendumu likums tika atbalstīts otrajā lasījumā, bet līdz trešajam lasījumam tā arī nenonāca. Līdz ar to Latvijas iedzīvotājiem joprojām nav iespējas balsot pašvaldību līmeņu referendumos. Īpaši pretrunīgs bija Saeimas darbs būvniecības regulējuma jomā: 11.Saeima tā arī neatrada labu risinājumu sabiedrības iesaistei teritoriālo plānojumu un būvniecības procesos.

	LĪDZDALĪBU PAPLAŠINA	LĪDZDALĪBU SAŠAURINA
LIKUMDOŠANAS PROJEKTS ATBALSTĪTS	<ul style="list-style-type: none"> Tiesības 10 000 Latvijas pilsoņu iesniegt kolektīvos iesniegumus adresētus Saeimai² Uzdevums Būvvaldei atsevišķos gadījumos obligāti nodrošināt būvniecības ieceres publisku apspriešanu pirms tā pieņem lēmumu par ierosinātā objekta būvniecības ieceri³ Uzdevums iemaksāto drošības naudu atmaksāt visiem tiem vēlēšanu sarakstiem, kas pārvarējuši 2% barjeru Saeimas vēlēšanās (iepriekš – 5%)⁴ Plašākas iespējas mazām partijām priekšvēlēšanu procesā - elastīgāka bezmaksas raidlaika sadale un valsts finansēti priekšvēlēšanu raidījumi⁵ Tiesības arī Latvijas pilsoņiem ierosināt un parakstīt Eiropas pilsoņu iniciatīvu⁶ Samazinātas iespējas pašvaldībām atteikt piketu, gājieni un sapulču rīkošanu⁷ Jauns, mūsdienīgāks arodbiedrību regulējums⁸ Ērtākas iespējas karavīriem parakstīties par jauniem likumiem un piedalīties referendumos⁹ 	<ul style="list-style-type: none"> Stingrākas prasības partiju dibināšanai – dibināšanas kongresā jāpiedalās zvērinātam notāram¹⁰ Ierobežotas iespējas pilsoņiem ierosināt jaunu likumu (kas tiktu nodots nobalsošanai referendumā, ja Saeima to neatbalstītu). Iepriekšējais regulējums paredzēja sākotnēji savākt 10 000 parakstu, jaunais – 30 000 parakstu (pārejas posmā: līdz 2015.gada 1.janvārim) un pēc tam – vienu desmito daļu vēlētāju parakstu¹¹

² Likumprojekts Nr.23/Lp11. Grozījumi Saeimas kārtības rullī.

³ Likumprojekts Nr. 83/Lp11. Būvniecības likums. 3.lasījuma priekšlikumi. Likumprojekts Nr 551/LP11 Grozījumi Būvniecības likumā. Likumprojekts Nr 1020/Lp11.Grozījumi Būvniecības likumā

⁴ Likumprojekts Nr.143/Lp11. Grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā. Trešā lasījuma priekšlikums.

⁵ Likumprojekts Nr.273/Lp11. Priekšvēlēšanu aģitācijas likums

⁶ Likumprojekts Nr.79/Lp.11. Grozījumi likumā „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu”. Likumprojekts Nr.358/Lp11. Grozījumi likumā „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu”

⁷ Likumprojekts Nr.676/Lp11. Grozījumi likumā „Par sapulcēm, gājieniem un piketiēm”

⁸ Likumprojekts Nr 692/Lp11. Arodbiedrību likums

⁹ Likumprojekts Nr 1053/Lp11 Grozījumi likumā 'Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu'

¹⁰ Likumprojekts Nr.47/Lp11. Politisko partiju likums

**LIKUMDOŠANAS
PROJEKTS
NEPIEŅEMTS
(IESTRĒGA
11.SAEIMĀ)**

- Iespējas ierosināt pašvaldību līmeņa referendumus¹²
- Obligāts pienākums pašvaldībām iesaistīt jauniešus tās darbā¹³
- Mazāk strikta jaunu likumu ierosināšanas kārtība līdz brīdim, kad portālā Latvija.lv būs vajadzīgā funkcionalitāte ērtai elektronisko parakstu vākšanai¹⁴
- Aizliegums rīkot referendumus par tādiem ierosinājumiem, kas nav pieļaujami demokrātiskā sabiedrībā vai kas apdraud Latvijas kā nacionālas valsts pamatus¹⁵

NORAIĪTS

- Iespēja pašvaldību vēlēšanās balsot no 16 gadu vecuma¹⁶
- Iespēja ļaut pašvaldību vēlēties arī tiem, kas ilgstoši studē pašvaldības teritorijā¹⁷
- Iespēja kolektīvo iesniegumu iesniegt arī kā adresētu Ministru kabinetam
- Iespēja arī nepilsoņiem un ES valstu pilsoņiem iesniegt kolektīvo iesniegumu Saeimai¹⁸
- Pazemināts sliekšnis kolektīvā iesnieguma iesniegšanai no 10 000 uz 5000 Latvijas pilsoņu¹⁹
- Iespējas atsevišķos gadījumos mazākumtautību pārstāvjiem sazināties ar valsts iestādēm mazākumtautību valodās²⁰
- Paaugstināts partijas dibināšanai nepieciešamo biedru skaits – no 200 uz 400²¹
- Noteiktas obligātas augstākā līmeņa latviešu valodas zināšanas vēlēšanu kandidātiem²²
- Pienākums Saeimas vēlēšanu kandidātu sarakstu iesniedzējiem iesniegt arī 1000 atbalstītāju parakstus²³
- Pienākums Saeimas vēlēšanās pilsonim balsot konkrētā vēlēšanu apgabalā, nevis jebkur, kā tas ir šobrīd²⁴

¹¹ Likumprojekts Nr.79/Lp.11. Grozījumi likumā 'Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu' Likumprojekts Nr 417/Lp11. Grozījumi likumā 'Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu' (Grozījumi likumā 'Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu')

¹² Likumprojekts Nr 544/Lp11. Vietējo pašvaldību referendumu likums

¹³ Likumprojekts Nr 491/Lp11. Grozījums Jaunatnes likumā

¹⁴ Piemēram, likumprojekts Nr 925/Lp11 Grozījumi likumā 'Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu'. Likumprojekts Nr 1261/Lp11. Grozījumi likumā 'Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu'

¹⁵ Likumprojekts Nr.186/Lp11. „Grozījums Latvijas Republikas Satversmē”

¹⁶ Likumprojekts Nr.230/Lp11. Grozījumi Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likumā. Otrā lasījuma priekšlikums.

¹⁷ Likumprojekts Nr.230/Lp11. Grozījumi Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likumā. Trešā lasījuma priekšlikums.

¹⁸ Piemēram, likumprojekts Nr.23/Lp11. Grozījumi Saeimas kārtības rullī. Otrā lasījuma priekšlikums.

¹⁹ Likumprojekts Nr.23/Lp11. Grozījumi Saeimas kārtības rullī. Otrā lasījuma priekšlikums.

²⁰ Piemēram, likumprojekts Nr.144/Lp11. Grozījumi Valsts valodas likumā.

²¹ Likumprojekts Nr.47/Lp11. Politisko partiju likums. Otrā lasījuma priekšlikums.

II Saeimas diskusijas par pilsonisko līdzdalību

Saeimas deputātiem ir iespēja un atbildība ne tikai pieņemt visiem Latvijas iedzīvotājiem saistošas tiesību normas, bet arī savu darbību argumentēt no parlamenta tribīnes. Šādi Saeimas deputāts īsteno savu simbolisko varu, cenšoties sabiedrību pārliecināt, ka jaunu likumu normu pieņemšana (vai nepieņemšana) nav nejauša iegriba, bet gan racionāla un vērtībās balstīta pasaules skatījuma rezultāts. Šīs nodaļas mērķis: paraudzīties, kādā pasaules skatījumā tika balstīta 11.Saeimas deputātu izpratne par pilsoniskās līdzdalības jautājumiem.

Pasaules skatījums: sabiedrības līdzdalība ir vēlama

Izpētot 2013.-2014.gada Saeimas plenārsēžu stenogrammas, atklājām četras svarīgākās argumentācijas līnijas, kuras lietoja deputāti, lai raksturotu pilsoniskās līdzdalības vēlamību.

1. Pilsoniskā līdzdalība kā daļa no demokrātijas ideāla, fundamenta

*“Nākošais citāts, ko gribētu teikt, ir par Latvijas tautas... ka „Latvijas tauta aizsargā savu suverenitāti, Latvijas valsts neatkarību, teritoriju un demokrātisko valsts iekārtu.” Šeit man būtu piebilstams, ka **mums būtu jāaizsargā arī lēmumu pieņemšana, sadarbojoties ar pilsonisko sabiedrību, jo brīžam mums ir pseidodemokrātija, kas ir rakstīta uz papīra, bet kas netiek realizēta. Bieži vien politiskos un sabiedriskos procesos sabiedriskā un pilsoniskā sabiedrība nemaz nav aicināta; ja viņa ir aicināta, dažreiz viņas viedoklis tiek uzklauts, bet ļoti reti viņas viedoklis tiek ņemts vērā lēmumu pieņemšanā. Tieši tāpēc mums būtu jāizvērs šis demokrātiskās valsts iekārtas traktējums. Mums ir jāveido sabiedrība, kur caur pilsonisko aktivitāti cilvēki var ietekmēt valsts notikumus un procesus, to, kā mēs sadalām un pārvaldām valsts budžetu un nodokļu maksātāja naudu.** [...]*

Tieši tāpēc mums būtu jānodrošina, lai demokrātija šeit būtu pilnvērtīga, lai arī Eiropas Savienības prezidentūras laikā mēs varam parādīt, ka šis nav tikai fiktīvs uzsaukums, bet ka mēs domājam par ilgtspējīgas demokrātijas nodrošināšanu mūsu valstī. Šos priekšlikumus iesniegšu arī turpmāk pie preambulas izstrādes.” (27.03.2014., Reformu Partijas deputāte)

2013.-2014.gadā izplatītākais pamatojums pilsoniskās līdzdalības atbalstīšanai: vēršanās pie demokrātijas ideāliem – kopā identificējām astoņus šādus izteikumus. Šie izteikumi liecināja, ka deputāti demokrātiju uzlūko kā nevis kā līdzekli kādu citu, pragmatiskāku mērķu sasniegšanai, bet gan kā mērķi pašu par sevi.

Pilsoniskās līdzdalības jautājumi demokrātijas ideālu kontekstā tika pieminēti diskusijās par Satversmes Preambulu (jeb ievaddaļu), apspriežot Preambulas pieņemšanas un apspriešanas procesu. Piemēram, kāds

²² Piemēram, likumprojekts Nr.143/Lp11. Grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā. Likumprojekts Nr.230/Lp11. Grozījumi Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likumā. Otrā lasījuma priekšlikums.

²³ Likumprojekts Nr.143/Lp11. Grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā. Otrā lasījuma priekšlikums.

²⁴ Likumprojekts Nr 1180/Lp11. Grozījums Saeimas vēlēšanu likumā

Saskaņas Centra deputāts argumentēja, ka nepieciešams rīkot "tautas nobalsošanu" par Preambulu, jo citādi tiktu vājināta "tautas kā augstākā likumdevēja" loma valstī (27.03.2014.). No Saeimas tribīnes bija dzirdama arī argumentācija, ka pilsoniskās līdzdalības jautājumi būtu iekļaujami pašā Preambulā, ņemot vērā to, ka „pilsoniskā līdzdalība ir viens no mūsu fundamentiem demokrātijai.” (Reformu partijas deputāte, 19.06.2014.)

Līdzīga argumentācija pamanāma arī deputātu diskusijās par pašvaldības referendumiem, piemēram, deputāti pieminēja pašvaldību referendumus kā mehānismu, kas palīdz valstij virzīties tuvāk tiem demokrātijas ideāliem, kas ielikti Satversmē.

*“ Daži mūsu kolēģi uzskata, ka pašvaldības domei - laikam viņi tā domā - vienmēr ir taisnība un ka vēlētāju pienākums ir vienkārši katapultēt deputātus uz četriem gadiem pašvaldības domē, lai viņi pēc tam lemtu viņu vietā un lai neviens netraucētu viņiem strādāt. Es tomēr uzskatu tā: **ja mēs tiešām vēlamies, lai mūsu demokrātijas pamatnostādnes tiktu nostiprinātas dzīvē, tad ir jāgarantē, ka konkrēti cilvēki kontrolē ievēlēto institūciju ne tikai vienu reizi četros vai piecos gados, bet dara to ar saviem lēmumiem, ar savu rīcību, vismaz parādot deputātiem, ka ir kontrole visam tam, ko viņi dara. Es domāju, ka tas ir ļoti nopietns priekšnosacījums, lai kārtība būtu nodrošināta valstī vispār, ne tikai pašvaldībās.”** (Saskaņas Centra deputāts, 09.10.2014.)*

Diskutējot par partiju dibināšanas nosacījumiem, kāds deputāts argumentēja, ka pārmērīgi sarežģīta partiju dibināšana norādītu, ka sākusies "tendence uz tādu totalitāru virzienu" (Reformu partijas deputāts 25.04.2013.) – tādējādi parādot, ka plašas pilsoniskās līdzdalības jautājumi konceptuāli tiek „pierēķināti” demokrātijai, bet pilsoniskās līdzdalības ierobežošana asociējas ar represīvām politiskām sistēmām.

2. Pilsoniskā līdzdalība kā metode, kas ļauj pieņemt labākus lēmumus

*“Es gribētu arī pievērst uzmanību tam, ka pašvaldības referendumu ierosināšanas iespēja **rosinās pašvaldības vairāk un uzmanīgāk ieklausīties iedzīvotāju viedoklī un sniegt reālus argumentus diskusijā, nevis ierosināt tādus plānojumus, tādas... tādus projektus, kuri patiesībā nenes sevī labumu, bet drīzāk atbilst konkrētām savtīgām interesēm, kuras ir šādai vai tādai ieinteresēto personu grupai. Manuprāt, **tas vienkārši mobilizēs pašvaldības speciālistus labāk sagatavoties katram projektam.**”** (09.10.2014., Saskaņas Centra deputāts)*

Nākamais izplatītākais pamatojums (piesaukts sešas reizes) par labu pilsoniskajai iesaistei kā ieguvumam ir pragmatisks, proti, pilsoniskā līdzdalība tiek uzlūkota nevis kā mērķis pati par sevi, bet gan kā līdzeklis kāda cita mērķa sasniegšanai. Šis arguments īpaši bieži tika pielietots diskusijās par pašvaldību referendumiem. Piemēram, augstāk minētajā citātā tiek uzsvērts, ka pilsoniskās līdzdalības metode (pašvaldību referendumi) var palīdzēt pieņemt labākus lēmumus un labāki lēmumi, savukārt, ar laiku nodrošinās lielāku sabiedrības labklājību.

11.Saeimā deputāti iebilda pret to, ka lēmumi tiek pieņemti šaurā lokā bez plašākas sabiedrības iesaistes un rezultātā tiek pieņemti "lēmumi ar ne visai sakarīgām sekām" (Saskaņas Centra deputāts, 27.03.2014.). Tā vietā tika pausta cerība, ka nevalstisko organizāciju iesaiste vai pašvaldību referendumi mudinās

politiķus un ierēdņus “labāk argumentēt savu lēmumu būtību” (Reformu Partijas deputāte, 19.06.2014.). Tāpat tika argumentēts, ka atvērtība sabiedrības līdzdalībai ar pašvaldību referendumu palīdzību palīdzēs novadu domēm kļūt komunikatīvākām un labāk paskaidrot savus lēmumus, pretstatā esošajām sabiedriskajām apspriešanām, kuru “jēga un pienesums, informējot iedzīvotājus un patiesi izdiskutējot jautājumus, ir minimāls” (Vienotības deputāte, 21.02.2013.).

3. Pilsoniskā līdzdalība ļauj sabiedrībai pašai pieņemt lēmumus, nevis paļauties uz ievēlēto varu

*“Un, atbildot vairākiem politiķiem, es tomēr teikšu, ka mums tiešām nav jābaidās no tautas, un tas vārds „referendums”, kas pēdējo gadu laikā ir ieguvis ļoti negatīvu pieskaņu... Es domāju, ka mums pakāpeniski tomēr jāiet uz priekšu un **nav jābaidās no tā, ka iedzīvotāji, sabiedrība, tauta pasaka savu viedokli** (No zāles: „Ko tad jūs baidāties?”), jo mēs tiešām šeit pārstāvam sabiedrības intereses. Un sabiedrība nešķeļ pati sevi. Sabiedrību diemžēl šķeļ politiķi.” (Reformu partijas deputāts, 21.02.2013.)*

Visai bieži (sešos gadījumos) pamatojums par labu pilsoniskajai iesaistei atsaucas uz nepieciešamību ieklausīties sabiedrības viedoklī, precīzāk, pārstāt baidīties no tautas politiskās gribas izpausmes. Šeit atspoguļojas viedokļu atšķirība starp elitismu un egalitārismu. Lai raksturotu atšķirības starp elitismu un egalitārismu, šie divi termini būtu jāiedomājas kā skala. Vienā skalas galā atrodas uzskats, ka sabiedrības politiskā elite zinās labāk, kā vadīt valsti, savukārt, otrā – ideja, ka pilsoņi ir vienlīdzīgi, un demokrātijā valsts vadīšanas virzienu jānosaka tautai kā politiskās varas nesējam. Grūti iedomāties kādu mūsdienu reprezentatīvo demokrātiju, kas būtu tīri elitāra vai tīri egalitāra – tās visas ir tuvāk skalas centram. Deputāta citātā redzamajā argumentācijā - vēlmē, lai tauta pasaka savu viedokli - parādās vēlme virzīties no elitisma uz lielāku egalitārismu.

Šajā kontekstā pieminams arī kāda cita deputāta citāts, kurā uzsvērts, ka demokrātijas pamatnostādņu nostiprināšanai ir nepieciešama sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanas gaitā (un līdz ar to tās viedokļa ņemšana vērā), kontrolējot “ievēlēto institūciju ne tikai vienu reizi četros vai piecos gados” (Saskaņas Centra deputāts, 09.10.2014.). Arī šī vēlme balstās vēlmē izvairīties no elitisma, kas šajā kontekstā izpaustos kā „atļauja” tautai ietekmēt varu tikai un vienīgi vēlēšanu dienā.

Ļoti tuvs egalitārisma polam ir kāds deputāta izteikums kontekstā ar dabas un vēstures pieminekļu aizsardzību – šeit deputāts iestājas par to, ka sabiedrības vairākumam ir jābūt iespējām apturēt pat pašu ievēlēto institūciju (pašvaldības domes) lēmumus.

“Nav drošu iespēju sabiedrības vairākumam, kas ir pārliecināts par dabas vai dabas pieminekļu teritoriju saglabāšanu, apturēt domes rīcību, kas tanī brīdī neatbilst sabiedrības vairākuma interesēm.” (Reformu partija deputāts, 09.10.2014.)

4. Pilsoniskā līdzdalība kā līdzeklis pret korupciju, naudas ietekmi politikā

“Runāt par to, ka ministrijas vai pašvaldības vai pašreizējā likumdošanā iestrādāti pasākumi nodrošina it kā visu šo apspriešanu, ir maldīgi. Maldīgi tāpēc, ka tas, ko Kučinska kungs runāja par naudas varu, provokācijām un visu to pārējo, zeļ un plaukst tur pilnā apjomā. [...]”

Manuprāt, lielāka cilvēku iesaistīšana, daudzskaitlīgāka cilvēku iesaistīšana šo jautājumu apspriešanā tieši ir šķērslis naudas varai tad, kad kabinetos vai šaurā cilvēku lokā tiek izlemts tas, kas būtu jālemj visai pašvaldības iedzīvotāju kopienai.” (Reformu partijas deputāts, 09.10.2014.)

Argumentējot par labu politiskajai līdzdalībai, četros gadījumos tika pieminēta savtīgu interešu un naudas ietekmes apkarošana. Piemēram, citātā minētajā gadījumā par pašvaldību referendumiem izteikta ideja, ka, pievēršot vairāk cilvēku uzmanību pašvaldību lēmumiem, ir lielāka iespēja, ka tiks pamanīti tie gadījumi, kad, piemēram, lēmums tiek pieņemts par labu kādai konkrētai firmai vai nozares lobijam. Plašāka pilsoniskā līdzdalībai, tai skaitā referendumu, var palīdzēt normālai institūciju funkcionēšanai: parādīt deputātiem, “ka ir kontrole visam tam, ko viņi dara” (Saskaņas Centra deputāts, 09.10.2014.) – ciešāka kontrole ļauj ātrāk pamanīt un novērst gadījumus, kad politiskus lēmumus nelegitīmi ietekmē naudas vara.

5. Cita veida argumentācijas par labu pilsoniskajai līdzdalībai

Stenogrammās atrodami arī citi argumenti par labu pilsoniskās līdzdalības pozitīvajam devumam. Piemēram, tāds devums var būt uzticēšanās un pozitīva attieksme pret valsti:

“Līdz ar to šis ir ļoti būtisks un svarīgs pagrieziens, lai tauta uzticētos saviem priekštāvjiem, lai tauta uzticētos ierēdņiem, lai mēs vairotu šo pozitīvo attieksmi mūsu valstī, lai cilvēki būtu ieinteresēti maksāt nodokļus, jo varētu redzēt, ka valsts pārvalde ir priekš tautas, nevis tauta ir priekš valsts pārvaldes. Un, tieši līdzdarbojoties katram cilvēkam gan caur politiskajām partijām, gan caur nevalstisko sektoru, mēs varam to panākt. Un tieši tāpēc es iesniedzu šo priekšlikumu, lai tas parādās stenogrammā, - par to, ka mums, politiķiem un arī valsts pārvaldes cilvēkiem, būtu jārēķinās ar nevalstisko un pilsonisko viedokli.” (Reformu partijas deputāte, 19.06.2014.)

Pilsoniskajai līdzdalībai var būt arī informatīva funkcija. Piemēram, kāds deputāts uzskatīja, ka valodas referendums nevis šķēla sabiedrību, bet gan “izgaismoja tās problēmas, kas jau pastāvēja” (Saskaņas Centra deputāts, 31.01.2013.). Līdzīgi arī pašvaldību referendumu tika piesaukti kā rīks, kas var palīdzēt ne tikai iedzīvotājiem, bet arī politiķiem – piemēram, palīdzēt informēt sabiedrību par pašvaldības lēmumiem un to pamatojumu (Vienotības deputāte, 21.02.2013.).

Diskusijās par politisko partiju dibināšanas prasībām no Saeimas tribīnes skanēja arguments, ka partiju dibināšanas noteikumiem nevajadzētu ierobežot pilsoņu politiskās tiesības.

“Attiecībā uz šo priekšlikumu jāteic, ka tas ir galīgi nesamērīgs, tā ir nesamērīga prasība, kas faktiski ierobežos demokrātiskās tiesības. Jūs varat paši izrēķināt, cik izmaksātu 1000 notariāli apstiprinātu parakstu savākšana.” (Reformu partijas deputāts, 20.06.2013.)

Tā kā politiskās tiesības pienākas visiem pilsoņiem vienlīdzīgi, tad šo tiesību realizēšanu nevajadzētu ietekmēt ienākumu atšķirībām. Pēc deputāta ieskata, tādu prasību izvirzīšana partijām, kuras ir sarežģīti izpildīt tām partijām, kuru resursi nav lieli, nozīmēs demokrātisko tiesību pārkāpšanu.

Pasaules skatījums: sabiedrības līdzdalība nav vēlama

2013.-2014.gada Saeimas debatēs pamanījām četras nozīmīgas argumentācijas, kas pamato pasaules skatījumu, kur pilsoniskās līdzdalības iespēju paplašināšana ir nevēlama vai pat kur pilsoniskā līdzdalība ir pielīdzināta draudam.

1. Pilsoniskā līdzdalība ir drauds, iedzīvotāji - viegli manipulējami

“Kas notiks šajā gadījumā? Kāpēc tas ir bīstams? Tāpēc, ka bez detālplānojuma mēs vispār nevaram nekur neko uzcelt. Es esmu pārliecināts: ja šāds likums jau būtu bijis spēkā, mums nebūtu ne Nacionālās bibliotēkas, ne Melngalvju nama, jo vienmēr... nav neviena tāda plānojuma, kas visiem patiktu. Un arī tagad tā nav reta parādība: ja viens konkurents ierosina plānojumu, tad otram tas noteikti nepatīk. Protams, tas otrs savāks balsis, mēģinās organizēt referendumu. [...]

Es domāju, ka šeit pat nav runa par to, ka vajag balsot “pret”. Šeit ir vienkārši ārkārtīgi bīstams eksperiments.” (ZZS deputāts, 09.10.2014.)

Augstāk redzētajā citātā redzams, ka deputāts ir nobažījies par referendumu ieviešanu pašvaldību līmenī, uzskatot, ka tas varētu būt kaitīgi valstij un iedzīvotāju labklājībai. Kāds cits deputāts piebilst, ka pašvaldību līmeņa referendums varētu “apturēt arī daudzus valstiski svarīgus piemērus” un tālāk apraksta konkrētus scenārijus:

“Ar Gazprom finansiālu atbalstu varēs iniciēt referendumu, piemēram, pret sašķidrinātās dabasgāzes termināļu būvniecību vai pievadu izveidi Latvijas teritorijā. Līdzīgi dažādas no ārvalstīm pastarpināti finansētas biedrības varēs apturēt gan RailBaltica būvniecību, kur ir jāgroza teritorijas plānojums, gan, piemēram, NATO bāzes izveidi Latgalē, kur arī būs jāgroza teritorijas plānojums.

Jānorāda, ka šo normu varēs izmantot gan uzņēmēji, lai liktu šķēršļus konkurentiem, gan biedrības, kuras varēs šantažēt uzņēmējus, ja vien nesaņems kukuli. Līdzīgi, kā bija pieredzēts gadījumā, kas notika Baltezerā.” (NA deputāts, 09.10.2014.)

Par bīstamu tiek arī uzskatīta situācija, kad referendumu dēļ tiktu bremsētu “visas pašvaldības attīstība” (pie frakcijām nepiederošs deputāts, 09.10.2014.). Kāds deputāts atzīst, ka pašvaldību referendumi sastopami daudzās Eiropas valstīs, taču valstu pieredze tās ir novedusi pie tā, ka tādi temati kā “būvprojekti, būvnormatīvi, pašvaldību nodevas [...] nu, protams, organizatoriskie jautājumi, būvniecības plānojumi” ir pievienoti aizliegtu tematu lokam (ZZS deputāts, 09.10.2014.). Tādēļ tiek ieteikts domāt par “citām metodēm,” nevis par pašvaldību referendumiem, kas tomēr ir “bīstams, bīstams eksperiments” (ZZS deputāts, 09.10.2014.).

Līdzīgi noraidošā attieksme pret referendumiem atklājas pie frakcijām nepiederoša deputāta viedoklī, ka jau šobrīd eksistē “daudz instrumentu, lai apturētu vairākus sabiedrības nepieņemamus projektus,” un diemžēl tie tiek izmantoti tā, ka nāk pašai sabiedrībai par sliktu (pie frakcijām nepiederošs deputāts, 09.10.2014.). Šajā argumentācijā slēpjas diva veida noklusēti pieņēmumi, kuru pamatotība nebūt nav pašsaprotama:

- Eksistē kādi spēlētāji, kas labprātāk manipulētu tieši ar sabiedrības, nevis ar ievēlēto deputātu viedokli;
- Sabiedrība vieglāk pakļaujas ietekmei nekā ievēlētie deputāti, tādēļ tieši sabiedrībai (nevis, piemēram, pašvaldības domei vai Saeimai) nedrīkst uzticēt pašai pieņemt lēmumus par valstiski nozīmīgiem jautājumiem.

Otru noklusēto pieņēmumu par sabiedrības īpašo manipulējamību un īpaši zemo izpratnes līmeni spilgti raksturo šāds citāts:

*“Mēs zinām, kāda šobrīd Latvijā ir sociālekonomiskā situācija, mēs ļoti labi arī redzam to, ka bieži vien cilvēki neiedziļinās lietas būtībā, bet meklē vaininiekus varas pārstāvjos. Gan valsts varas, gan vietējās varas pārstāvjos. Viņi varbūt nepadomā, ka gāzes cenas ceļas visā pasaulē un tāpēc pieaug apkures izmaksas. **Viņi domā, ka pie tā ir vainīga vietējā vara, un meklē vaininiekus tur.**” (Vienotības deputāts, 21.02.2013.).*

Draudu argumentācijai pilsoniskās līdzdalības kontekstā ir tematiski sazarojumi. Piemēram, daļa deputātu uzskata, ka pilsoniskā līdzdalība var kļūt par instrumentu „naudasmais” un „neliešu” rokās.

*“Šobrīd jūs runājat par situāciju, **kad faktiski ar tiešās demokrātijas elementiem būs iespēja traucēt darbību**, un es esmu pārliecināts, ka to galvenokārt izmantos nevis kaut kādiem cēliem mērķiem, bet - tieši otrādi! - lai šantažētu un lai gūtu kaut kādu savu personīgo labumu. Manā pieredzē ir bijuši vairāki gadījumi, kad, strādājot pašvaldībā, ar sabiedriskās apspriešanas paņēmieniem tika apturēta divu rūpnīcu būvēšana Jēkabpilī. **Un ne jau dēļ tā, ka iedzīvotāji kopumā ļoti bija “pret”, bet tikai dēļ tā, ka bija atsevišķi firētāji, kuri vēlējās panākt kaut ko pretēju, kuri vēlējās kaut ko apturēt savu savtīgo nolūku dēļ.**” (Pie frakcijām nepiederošs deputāts, 09.10.2014.)*

Citiem vārdiem sakot – deputāta ieskatā, pilsoniskā līdzdalība nevis palīdzēs izskaust individuālas intereses un naudas ietekmi, bet gan to veicinās. Šāda scenārija bīstamību spilgti raksturo kāda cita deputāta citāts:

*“Es ļoti labi saprotu iesniedzējus. Viņiem ir sāpe. Es runāju par Jūrmalas aizsardzības biedrību. Viņiem ir slikta pieredze. Bet dzīve nav pasaka. Tikai pasakās ir tā, ka sliktie taisa ziepes, bet atnāk labie, iesniedz... uztaisa referendumu un visu sakārto. Dzīvē tas notiek mazliet citādāk. **Vai jūs neesat padomājuši par to, ka jebkuru šādu normu var arī izmantot nelieši un tie, kas negrib attīstību?** Es varu dažus piemērus pateikt arī no savas pieredzes.” (ZZS deputāts, 09.10.2014.s).*

No vienas puses šāda kritika balstās bažās par naudas ietekmi (ar ko, iespējams, ir domāti “nelieši” šajā citātā), taču uzmanības vērts būtu pats sadalījums pareizajos un nepareizajos mērķos, labajos un sliktajos pārmaiņu veicējos. Deputātiem ir visas tiesības izteikties par mērķiem, kas, atkarībā no viņa pārliecības, šķiet cēli vai pareizi, taču plurālistiskā sabiedrībā pilsoniskās līdzdalības metodēm jānodrošina dažādu viedokļu pārstāvēniecība – ne visi viedokļi, kuriem deputāts nepiekrīt, ir naudasmais vai neliešu viedokļi.

Protams, tas nenozīmē, ka parlamentam nebūtu tiesību censties ierobežot naudas ietekmi uz politiku vai sabiedriski bīstamu ideju paušanu (teiksim, aicināšanu uz vardarbību).

Otrs tematiskais draudu „sazarojums” ir argumentācija, kur deputāts apgalvo, ka plašākas līdzdalības institūcijas traucēs kvalitatīvam institūciju darbam. Apdraudējums pašvaldību darbam tiek saskatīts ne tikai darba paralīzē, bet arī brīžos, kad gana liela pašvaldības iedzīvotāju daļa iestātos pret “vajadzīgiem, bet ļoti nepopulāriem lēmumiem” (Vienotības deputāts, 21.02.2013.).

“Faktiski tādas mazas pašvaldības attīstību, attīstības plānošanu un vēl vairākus citus elementus varēs raustīt katru pusgadu. Ļoti elementāri ir izveidot kaut kādu vienu mazo biedrību ar kaut kādu vienu ļoti labu runātāju un fīrētāju.” (Pie frakcijām nepiederošs deputāts, 09.10.2014.)

Šis no visiem argumentiem pret pašvaldību referendumiem ir vispraktiskākais, taču izplatīts arguments pret tiešās demokrātijas metodēm. Argumenta pamatā ir ideja par tiešo demokrātiju, kur lēmumus kā tādus pieņem ar referendumu palīdzību – nav grūti iztēloties, ka šādā gadījumā valsts darbs ļoti palēninātos, lai neteiktu, ka tas tiktu paralizēts. Augstāk redzamajā citātā vērts pievērst uzmanību arī tam, ka tā autors uzskata- fiktīvu sabiedrības līdzdalības procesu organizēt ir vienkārši („ļoti elementāri”). Lai gan šim viedoklim trūkst konkrētu pierādījumu, tas atkārtojas arī citu deputātu argumentācijā:

“Papildus vēl arī es saskatu risku saistībā ar šo elektronisko referendumu ierosināšanu tā iemesla dēļ, ka pastāv ļoti viegla iespēja deklarēties, pārdeklarēties un ka arī to var izmantot kā politisku instrumentu atsevišķi politiskie spēki, lai ietekmētu konkrēta novada darbību un destabilizētu to. Ļoti viegli var noorganizēt, piemēram, 200 cilvēkus, kas deklarējas kādā īpašumā īslaicīgi - uz mēnesi. Viņi ierosina referendumu, nobalso referendumā pozitīvi, lēmums ir pieņemts, un pēc tam atdeklarējas atpakaļ uz tām pašvaldībām, kur pirms tam ir dzīvojuši. Šādas nianse tiešām būtu nepieciešams otrajā lasījumā novērst, lai ar pašvaldību referendumu palīdzību mēs sasniegtu to mērķi, ko vēlējamies, nevis destabilizētu novada darbu.” (NA deputāts, 21.02.2013.)

2. Pārāk plašas līdzdalības iespējas vedīs pie vājām reprezentatīvās demokrātijas institūcijām (piemēram, partijām)

“Aicinu pievērst uzmanību šim priekšlikumam, jo tas tiešā veidā sasaucas ar Valsts prezidenta Andra Bērziņa šārīta uzrunā akcentēto nepieciešamību stiprināt politiskās partijas. Šobrīd, lai reģistrētu kandidātu sarakstu Saeimas vēlēšanām, saraksta iesniedzējiem ir jāiemaksā Centrālās vēlēšanu komisijas depozītā 1000 latu liela drošības nauda, kura tiek atmaksāta, ja attiecīgā saraksta deputāti tiek ievēlēti Saeimā. Priekšlikums paredz atcelt šādu drošības naudas iemaksu, tā vietā liekot kandidātu saraksta iesniedzējiem pievienot parakstu lapu ar ne mazāk kā 1000 vēlētāju, balsstiesīgo pilsoņu, parakstiem, kas apliecināti pie zvērināta notāra pašvaldības institūcijā, kur veic notariālas darbības, vai ar drošu elektronisko parakstu. [...]

Noteikta skaita balsstiesīgo pilsoņu atbalsts ir labāks... labākais kritērijs, lai dalībai Saeimas vēlēšanās atsijātu tos politiskos spēkus, kuriem ir kaut cik nozīmīgs atbalsts pilsoņu vidū.” (NA deputāts, 20.06.2013.)

2013.-2014.gadā Saeima diskutēja par partiju minimālo biedru skaitu. Deputāti bieži pauda viedokli, ka viegli izpildāmi partiju dibināšanas nosacījumi noved pie īslaicīgām partijām un līdz ar to pie vājas demokrātijas. Lai gan konkrētā diskusija par partiju dibināšanas noteikumiem nav vienkāršojama uz būšanu par vai pret līdzdalību (jo jebkurš administratīvs nosacījums, tai skaitā obligāta drošības nauda par dalību vēlēšanās, teorētiski var tikt uzskatīta par šķērslī līdzdalībai), diskusijā parādās ideja par partiju biedru skaitu kā būtisku dzīvotspējīgas demokrātijas sastāvdaļu.

*„Godātā Saeima, vēlos runāt vienlaicīgi par 3., 4., 5., 7., 8., 9., 10. un 11.priekšlikumu, kuri paredz palielināt dibinātāju skaitu politiskajām partijām no 200 uz 400 biedriem. **Pirms katrām vēlēšanām** - un arī šīs vēlēšanas nav izņēmums - **mēs redzam, ka tiek izveidotas daudzas nelielas politiskās partijas, kuras drīzāk ir uzskatāmas par biznesa projektiem, kas radīti tikai ar vienu mērķi - startēt konkrētajās vēlēšanās.** Pēc neveiksmīgām vēlēšanām šīs politiskās partijas beidz savu faktisko darbību un to, iespējams, atjauno atkal tikai pirms kārtējām vēlēšanām. [...]*

Atbalstot šos Nacionālās apvienības priekšlikumus, tiktu sperts solis uz to, lai Latvija nostiprinātu politiskās partijas - lai nevarētu vienkārši saujiņa reizēm ļoti marginālu cilvēku sanākt kopā un, varbūt pat nesavācot līdz galam šos 200 biedrus, nodibināt partiju. (NA deputāts, 25.04.2013.)

Līdzīgu viedokli pauda arī kāds viņa partijas biedrs, norādot uz to, ka citās reģiona valstīs ar līdzīgu pagātni “daudzpartiju sistēma ir stabilizējusies,” taču ne Latvijā, kā iemeslu minot esošo partiju dibināšanas un arī finansēšanas modeli (NA deputāts, 25.04.2013.). Arī Reformu Partijas deputāte šajā diskusijā norādīja, ka “partijas, kurās ir vairāk biedru, tomēr ir spējīgākas un spējīgākas savus viedokļus aizstāvēt” (Reformu partijas deputāte, 25.04.2013.).

3. Esošās pilsoniskās līdzdalības iespējas ir pietiekamas, paplašināšana ir lieka

*“Ņemot vērā iepriekš minētos riskus, nebūtu pieļaujama pašvaldības referenduma rīkošana par pašvaldības teritorijas plānojuma, lokālplānojuma grozījumiem. **Turklāt iedzīvotāju iesaiste jau ir notikusi dokumentu izstrādes stadijā un pašvaldība ir sniegusi argumentus konkrētu iedzīvotāju priekšlikumu vai iebildumu neņemšanai vai ņemšanai vērā.*** (NA deputāts, parlamentārais sekretārs, 09.10.2014.)

Diskusijā par pašvaldību referendumiem trīs reizes tika minēta ideja, ka nav nepieciešams ieviest papildus pilsoniskās iesaistes mehānismus, jo jau likumā paredzētie rīki ir pietiekoši. Šis arguments gan ir pamatots tikai tad, ja esošie mehānismi veiksmīgi un efektīvi tiek pielietoti praksē, nevis tiek tikai formas pēc pieminēti likumos.

Līdzīgi veida argumentācija var būt arī ļoti „globāla”, proti, nonivelēt pilsoniskās līdzdalības kā tādas nozīmi situācijās, kad ir kāda institūcija, kurai par attiecīgo jautājumu likums dod tiesības pieņemt lēmumus. Spilgts piemērs ir zemāk redzamais citāts, kur deputāts pauž viedokli, ka pašvaldības domes pašas ir spējīgas pieņemt lēmumu, un pareizākais iedzīvotāju ietekmes instruments ir vēlēšanas.

*“Es te klausos, un **man ir tāda sajūta, ka tie runātāji, kas atbalsta šo populistisko priekšlikumu, runā par situāciju, it kā mēs dzīvotu diktatūrā, kad ir viens diktators, kurš***

apspiež iedzīvotājus, un kad nav nekādu instrumentu, ar ko to nobremzēt. Un tagad ar šo priekšlikumu mēs beidzot iedosim instrumentu taisnīgumam un visus uzvarēsim! Es gribu jums atgādināt, ka gan pašvaldībās, gan valstī pastāv pārstāvnieciskā demokrātija. Tiem, kas nezina, atgādināšu, ka tas nozīmē, ka iedzīvotāji reizi četros gados ievēlē savus pārstāvjus, kam viņi uzticas un uztic vadīt un attīstīt savas pilsētas, novadu vai valsti.” (Pie frakcijām nepiederošs deputāts, 09.10.2014.)

4. Pilsoniskā līdzdalība kā sabiedrības sašķēlējs, biedētājs

“Referendums par krievu valodas statusu, kā arī mēģinājums organizēt referendumu par nepilsoņu statusa atcelšanu un ar tiem saistītās diskusijas nelabvēlīgi iespaidoja piederības sajūtu Latvijas valstij, sašķēla sabiedrību, kā arī saasināja pretrunas starp dažādām sabiedrības grupām. Šie notikumi veicināja etnisko spriedzi sabiedrībā, kā arī ideoloģisko pretrunu nostiprināšanos starp dažādām sabiedrības grupām.” (Ministru prezidents, 31.01.2013.)

Tieši valodas referendumu pieredze kā neveiksmīgs piemērs minēta arī kāda cita deputāta izteikumā par to, ka referendums nodarījis “milzīgu lāča pakalpojumu pilsoniskai iesaistei, jo, redzot, ka šādā destruktīvā veidā var šķelt un tracināt sabiedrību, cilvēkiem ir bail no referendumiem” (Vienotības deputāte, 21.02.2013.). Publiska retorika par to, ka Latvijas iedzīvotājiem esot bail no referendumiem, īpaši aktivizējās pēc divu valodu referendumu un Krimas aneksijas 2014.gadā, - publiskajā telpā gan nav sabiedriskās domas aptauju rezultātu, kas šo pieņēmumu apstiprinātu vai noliegtu.

III Saeima un izpratne par pilsoniskumu un nāciju: kam ir un kam nav tiesības līdzdarboties?

Šajā daļā analizētas Saeimas sēžu diskusijas, kurās sabiedrības līdzdalības jautājumi cieši skar pilsonības, tautības, Latvijas valsts idejas, valodas, kultūras, kā arī imigrācijas tēmas, piemēram, deputātam atbildot uz jautājumu par to, kurām Latvijas iedzīvotāju grupām ir privilēģētas tiesības lemt par Latvijas nākotni. Kopā tika saskaitīti visi izteikumi, kas rosina Latviju veidot kā iekļaujošu iedzīvotāju kopienu un valsti, kas balstās politiskās nācijas izpratnē - nāciju veido visi tajā ieinteresētie, neatkarīgi no cilvēku izcelsmes. Tāpat tika saskaitīti izslēdzoši izteikumi, kuros Latvijas nācija iztēlota kā noslēgta kopiena, kas paredzēta etniski piederīgajiem latviešiem, kuri atļauj līdzās pastāvēt citām etniskajām minoritātēm, latviešiem paliekot dominējošā varas pozīcijā.

Salīdzinot ar 2007.-2009.gadā veikto monitoringu,²⁵ vērojams, ka 2013.-2014.gada Saeimas deputātu izteikumos raksturīga salīdzinoši iecietīgāka un atvērtāka attieksme.

²⁵ Skat., [Saeima un pilsoniskā līdzdalība. LR Saeimas plenārsēžu un likumdošanas iniciatīvu monitoringa rezultāti 2007.-2009.](#)

Izslēdzošā retorikā vispopulārākā ideja, kas astoņas reizes atkārtojās deputātu izteikumos, bija doma, ka galvenajai etniskajai grupai ir jānosaka valsts politika. Nākamā biežāk dzirdamā izslēdzošā ideja, kas arī balstās etniskās nācijas konceptā, noniecināja cittautiešu vēlmi pievienoties latviešu kopienai.

Pārējie apskatītie izslēdzošas runas piemēri atkārtojās ne vairāk kā divas reizes, tādēļ nav uzskatāmi par izplatītiem, taču tie ir ilustratīvi konkrēto politiķu un arī dzimto viņu (tajā brīdī) pārstāvēto partiju viedoklim. Starp tiem sastopams pieņēmums, ka cittautieši ir lielāks apdraudējuma avots nekā latvieši, kā arī pieņēmums, ka tikai latviešiem rūp Latvijas valsts neatkarība.

Iekļaujošas runas piemēros visbiežāk (18 reizes) atkārtojās ideja par dažādas etniskās piederības cilvēku apvienošanu politiskajā nācijā. Nākamās populārākās un saistītās idejas pamatā (atkārtojās sešas reizes) ir izcelsmes neuzskatīšana par šķērslī, lai kāds piederētu Latvijas tautai. Papildus četros gadījumos tika uzsvērts, ka tieši indivīdam ir jābūt iespējai izvēlēties savu piederību Latvijas valstij. Līdzīgi bieži izskanēja arī izteikums, ka jādodomā par latviešu un mazākumtautību līdzāspastāvēšanu, kā arī bagātību, ko Latvijai dod tās iedzīvotāju dažādība.

Atsevišķas reizes diskusijās tika izteiktas idejas par to, ka Latvija nav paredzēta tikai latviešiem un ka arī citām grupām ir nepieciešamība justies komfortabli Latvijas valstī. Šie viedokļi izskanēja līdzās idejai, ka latvieši nebūtu jāuzskata par privilēģēto etnisko grupu valstī.

Izslēdzošā retorika

Izslēdzošie izteikumi veido kopējo mītisko stāstu par Latviju kā noslēgtu viensētu – tā ir maza un etniski homogēna sabiedrība, kas gan agrāk, gan šobrīd pastāvējusi bez nozīmīgas cittautiešu ietekmes; cittautieši vienmēr ir eksistējuši blakus un ārpus Latvijas (latvietības) esības kodola. Ar šo ideju saistīts priekšstats, ka tieši un tikai šis noslēgtais kodols – pēc etniskām un/vai kultūras pazīmēm atpazīstamie latvieši - ir spējīgs lemt par valsts virzību. Tā kā cittautieši atšķiras no kodola, pret viņiem izturas ar aizdomām un bailēm, viņiem netiek dota iespēja kļūt par daļu no "savējiem", kā arī tiek iespējami mazinātas polemisku diskusiju iespējas.

Liela daļa turpmāk pieminēto diskusiju noritēja kontekstā ar jauno Satversmes ievaddaļu (pieņemta 2014. gada 19. jūnijā). Preambulas projekta autors Egils Levits un tās idejas atbalstītāji preambulu virzīja kā tekstu, kas apstiprinātu Latvijas valsts pamatvērtības, taču Satversmes jaunais ievads tās kritiķos radīja bažas par izslēdzošu un pārāk nacionālistisku pieeju, kas ne gluži atspoguļo Satversmes autoru idejas un mūsdienu Latvijas vērtības.

Pirms pievēršanās pašiem izteikumiem ir vērts nodalīt Egila Levita izteikumus no tā, kā tie vēlāk tiek lietoti Saeimas diskusijās. E. Levits savos rakstos runā par latviešu tautu kā "nacionālu kulturālu vienību,"²⁶ kas kļūst par nāciju līdz ar prasību pēc neatkarīgas Latvijas valsts. Latvieši ir būtiski kā nacionāli kulturāla

²⁶ Levits, E. (2014). Latviešu nācija, Latvijas tauta, Latvijas valsts. J. u. Stradiņš, Latvieši un Latvija (Sēj. III, lpp. 11.-32.). Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 17.lpp.

vienība, kas izvirza pašnoteikšanās tiesības un vēlas dibināt valsti. Sakot, ka "Latvijas valsts bija tikai latviešu nācijas veidojums," E.Levits pats norāda, ka:

*"Tautas padome jau no paša sākuma vēlējās paplašināt Latvijas valsts politiski juridisko bāzi, paredzot tajā iesaistīt arī mazākumtautības."*²⁷

Līdz ar to E.Levits reizē var runāt par latviešu nāciju kā "iekļaujošu valstsnāciju," kas

*"principā ir atvērta arī cittautiešu un imigrantu brīvprātīgai nacionāli kulturālai iekļaušanai, integrācijai, asimilācijai."*²⁸

Neiedziļinoties jautājumā, vai E.Levita koncepti ir vai nav savstarpēji pretrunīgi, to tvērums vismaz teorētiski ļauj pamatot dažādas koncepcijas, tai skaitā atvērtas valsts ideju. Savukārt, veids, kā koncepts tiek lietots deputātu diskusijās, ir citāds - izslēdzošāks.

1. Galvenajai etniskajai grupai jānosaka valsts politika

"Stabilās modernās Eiropas valstīs vara pār valsts tagadni un nākotni parasti atrodas valstsnācijas rokās. Valstsnācijai jebkurā valstī pieder noteicošais vārds par to, kā labāk rīkoties, ko darīt, lai veicinātu savas valsts izaugsmi. Tā tas ir Francijā, Vācijā, Zviedrijā, Igaunijā, Polijā, Ungārijā un citur. Ja atzīstam un cienām mazākumtautības, viņu tiesības kopt savu, no valstsnācijas atšķirīgo, kulturālo savdabību, tad tas nozīmē, ka atzīstam un cienām arī latviešu valstsnāciju, kuras valoda un kultūra vieno visu Latvijas tautu, tās pilsoņus." (NA deputāte, 19.06.2014.)

Deputātes izteikumā (turpmāks – citāts Nr.1) parādās ideja par etnisku demokrātiju, kur galvenā etniskā grupa nosaka valsts politikas virzienu. Deputāte vēlas uzsvērt, ka valsts politiskā virzība un izaugsme ir jānosaka galvenajai etniskajai grupai jeb "valstsnācijai". Politikas zinātnē nelieto terminu „valstsnācija”, bet gan tādus terminus kā valsts, tauta, nācija vai tehniska grupa, tādēļ "valstsnācijas" termins ienes neskaidrību un terminoloģisku jucekli. Pēc visa spriežot, deputāte ir vēlējusies ar terminu „valstsnācija” apzīmēt etnisku nācijas pašizpratni, taču, pievienojot nācijas vārdam valsts konceptu, tas šķietami liek domāt, ka varētu būt domāta tomēr politiska, ne etniska vienība.

Etniskā izpratne ir pretnostatāma idejai, kurā valsts politisko virzienu nosaka pilsoņu kopums, kas ir Latvijas valsts Satversmē nostiprinātā ideja par tautu, pilsoņu kopumu kā suverēnās varas nesēju. Būtībā lielāko daļu šeit apskatīto diskusiju un viedokļu atšķirību pamatā ir šī atšķirīga nācijas izpratne.

Skatoties uz kādas citas frakcijas pārstāves izteikumiem, atrodamas līdzīgas idejas:

"Jēdzienu „valstsnācija” var pamatot ar to, ka arī Satversmē ir daudzos veidos runāts par to. Piemēram, Satversmes 4.pantā ir teikts, ka mūsu valsts valoda ir latviešu valoda. Un valoda, zināms, ir viens no būtiskiem etniskiem un nacionāliem pamatprincipiem.

²⁷ Ibid., 19.-20.lpp.

²⁸ Ibid., 28.lpp.

Par valsts valodas īpašo statusu runāts arī citos likumos. Atcerēsimies arī to, ka mums pirms gada, vairāk nekā gada, bija referendums par valsts valodu! Un, ja mēs runājam par demokrātiskām tiesībām, tas atkal bija viens gadījums, kur valsts pilsoņi ar lielu vairākumu apstiprināja, ka latviešu valoda ir valsts valoda un vienīgā valsts valoda Latvijā.

Tā ka tā ir viena tieša saite, kas jau ir apstiprināta gan Satversmē, gan referendumos, - ka latviešu tautai ir īpaša situācija mūsu politiskajā sistēmā.

Es vēl gribētu arī norādīt uz vēsturiskiem aspektiem. Arī teritoriālā ziņā galvenie iedzīvotāji Latvijas teritorijā ir bijuši latvieši, ir latviešu tauta, un, ja mēs skatāmies uz visu garo vēsturi, kā tā ir veidojusies, tad tā dod pamatu teikt, ka viņi ir tāds, varētu teikt, stūrakmens visai mūsu valsts attīstībai un tālākajai virzībai. (Vienotības deputāte, 09.05.2013.)”

Šajā citātā (turpmāk citāts Nr.2) deputāte izmanto valsts valodas statusu konstitūcijā, lai argumentētu par labu vienas etniskās grupas īpašajam statusam tautas kopumā, - par spīti tam, ka Satversmes sākotnējā redakcijā nekas nav teikts par etnisko pilsonības principu. Tāpat valsts tiek iztēlota kā tās teritorijā vēsturiski dzīvojušās etniskās grupas projekts, nevis pilsoņu un iedzīvotāju kopprojekts.

Atgriežoties pie citāta Nr.1, var pamanīt, ka deputāte argumentācijā piesauc novērojumu, ka “valstsnācijas” prioritātes princips sastopams vairākās Eiropas valstīs. Taču viņas piesauktie piemēri ir problemātiski. Sammy Smooha apraksta, ka liberālā demokrātijā etniskā piederība ir privātās sfēras jautājums, “valsts nelemj un neiejaucas etniskos dalījumos, bet veido homogēnu nācijvalsti.”²⁹ Savukārt, konsensusa demokrātijā, kā piemēram Beļģijā, valsts organizācijā etniskā piederība tiek atzīta kā svarīgs tās veidošanas princips. Individīdiem, protams, ir politiskas un pilsoniskas tiesības, taču arī etniskām grupām tiek piešķirtas oficiālas tiesības, piemēram, ietekmēt izglītības saturu un valodu vai amatu kvotas valsts iestādēs. Šajā gadījumā “valsts netiek identificēta ar nevienu no to veidojošajām grupām un tā cenšas atrisināt grupu atšķirības”. Abos gadījumos valsts būtībā ir etniski neitrāla.

Ideja, kas parādās citātā Nr.1, savukārt atbilst etniskas demokrātijas idejai, kur viena grupa ir tā, ar kuru tiek identificēta valsts. Ja runa ir par pieminētajām Eiropas valstīm, tad tik tiešām tajās vara pieder nācijai, bet kā pilsoņu kopumam, nevis kā konkrētai etniskai un/vai kultūras grupai.

Ideja par varu, kas atrodas galvenās etniskās grupas rokās, drīzāk līdzinās Izraēlas piemēram. Izraēla sevi pozicionē kā ebreju valsti nevis kā Izraēlas valsti, pamatojoties uz visas Izraēlas tautas identitāti, apvienojot arābus un ebrejus, kas tajā mitinās. Valsts spēcīgā saikne ar etnisko diasporu, bet nevēlēšanas dot vienlīdzīgu vietu sabiedrībā citām etniskajām grupām, ir papildus pazīme tam, ka suverēno varu nes etniskā grupa nevis pilsoņu kopums. Citi līdzīgi piemēri ir Ziemeļīrija no 1921.gada līdz 1972.gadam, Kanāda no 1867.gada līdz 1960-tajiem, Polija starp 1918. un 1935.gadu.³⁰ Etniskā demokrātija:

“apvieno pilsonisko un politisko tiesību piešķiršanu indivīdiem un dažas kolektīvās tiesības minoritātēm, institucionalizējot vairākuma kontroli pār valsti. Vadoties pēc etniskā nacionālisma, valsts sevi identificē ar kodola etnisku nāciju nevis tās pilsoņiem.”³¹

²⁹ Smooha, S. (1997). Ethnic Democracy: Israel as an Archetype. Israel Studies, 2(2), 198-241., 199.lpp.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

Šī starp citām izslēdzošajām idejām visbiežāk izteiktā doma parādās ne tikai Satversmes Preambulas diskusijā, bet arī diskusijā par dubultpilsonību. Piemēram, raksturīgs viedoklis ir, ka "latviešiem ir īpašas tiesības uz Latvijas pilsonību" (Vienotība, 09.05.2013.) atspoguļojot praksi, kas etniskās grupas pārstāvjiem dod atvieglotas tiesības kļūt par pilsoņiem pretstatā iedzīvotājiem, kas nepārstāv šo grupu (jus sanguinis).

Daļēji izslēdzošs ir arī šis kategoriski noformulētais uzstādījums:

"Personām, kuras ir nonākušas Latvijā padomju kolonizācijas politikas radītās imigrācijas procesa rezultātā, ir pienākums akceptēt valsts modeli, kādu Latvijas valsts veidotāji ir izraudzījušies. Un te ir tā lielākā kļūda, ka jūs to negribat darīt un arī saviem vēlētājiem sakāt, lai viņi to nedarītu!" (Vienotības deputāte, 09.05.2013.)

No vienas puses, ir saprātīgi sagaidīt, ka valsts jaunpienācēji pieņems un cienīs valsts vērtības un pamatuzstādījumus. No otras puses, ir izslēdzoši neļaut viņiem piedalīties politiskajā procesā, it sevišķi tad, kad arī paši pamatiedzīvotāji diskutē par valsts modeļa interpretācijām. Tādejādi tiek noliegta jauno pilsoņu pilsonības leģitimitāte – tiek apšaubīts priekšstats, ka, iegūstot Latvijas pilsonību, attiecīgie Latvijas iedzīvotāji kļūst par pilntiesīgiem pilsoņiem, kuru lemttiesības par Latvijas nākotni ne ar ko neatšķiras no to cilvēku tiesībām, kuru senči ir etniskie latvieši vai kas dzīvojuši Latvijā brīdī, kad tika pieņemta Satversme. Šeit it sevišķi pamanāmas dažu deputātu un preambulas autora E.Levita ideju atšķirības par E.Levita ieviestajiem terminiem – deputāti uzsver, ka politisko virzienu jānosaka etniskajai grupai, kā arī nevēlas jaunpienācējus iekļaut lemtšanas procesā. Savukārt, E.Levits pats valstsnāciju redz kā atvērtu kopumu, kurā ir iespējams iekļauties, un uzsver Latvijas tautu - nevis latviešus kā etnisku un/vai kultūras grupu - kā varas nesēju.³²

2. „Svešie” nekad nekļūs par latviešiem

"Tagad turpretim kuru katru laimes meklētāju, kas 15 gadus nodzīvojis Latvijā un apguvis latviešu valodu kā savu veikala instrumentu, tiek piedāvāts oficiāli atzīt par latvieti. Ja tik absurds likums tiktu pieņemts arī citās valstīs, tad principā viens cilvēks savā mūžā varētu pagūt nomainīt četras vai piecas etniskās identitātes." (Vienotības deputāte, 28.02.2013.)

Nākamā izslēdzošā ideja, kas sastopama diskusijās, būtībā noniecina „svešo” mēģinājumus pievienoties latviešu kopienai. Lai gan citāta autore (turpmāk citāts Nr.3) tajā pašā diskusijā izsakās par to, ka jebkurš cittautietis "saņems neviltotu cieņu un atsaucību" par prasmi runāt latviski un cieņpilnu izturēšanos pret Latvijas valsti, pēc būtības ir neiespējami iztēloties, ka šāds cilvēks reiz iegūs neapšaubāmu latvieša identitāti – proti, ka viņa izcelsme netiktu „izspēlēta” kā faktors situācijās, kad sadurtos uzskati par kādiem deputātei svarīgiem jautājumiem.

Cittautieša motivācija apgūt latviešu valodu tiek raksturota kā savtīga (kā veikala instruments). Problēmas sakne ir jau augstāk izceltajā atšķirībā starp etnisko un politisko izpratni par latvietību. Ja latvietība tiek

³² Levits, E. (2014). Latviešu nācija, Latvijas tauta, Latvijas valsts. J. u. Stradiņš, Latvieši un Latvija (Sēj. III, lpp. 11.-32.). Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 28.lpp.

uztverta kā etniskā tautība, nevis politiskās nācijas piederības pazīme, tad kļūšana par latvieti, pievienošanās latviešu kopienai kļūst sarežģīta. Neskatoties uz etnisko un politisko nodalījumu, izteikumā arī parādās pilsoņu hierarhija – personas, kas pieder pie valsti veidojošās etniskās grupas, nosaka citiem kritērijus, pēc kuriem tie var cerēt vai necerēt iekļauties valsti veidojošā tautā – etniskie latvieši norāda, kādas līdzdalības vai piederības formas viņiem ir atvērtas un kādas – slēgtas. Līdzīga attieksme atrodama arī cita deputāta izteikumā:

*“Tāpēc tiešām nemurgojiet, lūdzu, šeit no tribīnes un **vismaz cieniet latviešu tautas draudzīgo attieksmi!** Nekaitiniet mūs!” (NA deputāts, 09.05.2013.)*

Papildus citātā Nr.3 pamanāms arī nicinājums pret cilvēku, kas maina savu valstspiederību –vienādojot valsts pilsonību ar etnisko piederību, tiek pārņemta novēršanās no “tēvu tēvu tautības”, nevis izvēle par labu vienai vai otrai politiskajai, ekonomiskajai, sociālajai vai kulturālajai kopienai. Deputāte ieņem morāla pārākuma pozīciju pār tiem, kas pārcēlušies uz dzīvi Latvijā. Šajā pašā diskusijā, kas raisījās saistībā ar jautājumu par vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņu, deputāts izteicās, ka laika gaitā, ļaujot cilvēkiem “pieteikties” par latviešiem, neatkarīgi no tā, vai kāds no vecākiem ir latvietis, mums nāktos kaunēties par to, par ko būtu izveidojusies Latvija.

*“Ja šodien šis princips tiks mainīts, tad **man negribas domāt, kāds pēc desmit gadiem izskatīsies vidējais latvietis.** (NA deputāts, 28.02.2013.)”*

Šādi ne tikai tiek noniecināta vēlme pievienoties Latvijas politiskajai kopienai, bet par nevēlamu tiek uztverts pats fakts, ka dažādas etniskās izcelsmes cilvēki sajauktos ar etniskajiem latviešiem. Tajā pašā diskusijā deputāts lepojas ar to, ka ir “latvietis astotajā paaudzē”, reizē tomēr norādot, ka “pa retam arī citas tautības ir ienākušas dzimtā, asimilējušās.” Izteikumos gan parādās pretruna, jo tomēr šī konkrētā deputāta dzimtā „cittādajiem” (citas tautības cilvēkiem) ir bijis iespējams iekļauties.

3. Lielāka varbūtība, ka cittautieši radīs draudus

“Skatot dzimtas rakstus vairākos atzaros, varu teikt, ka esmu latvietis astotajā paaudzē un mana meita ir latviete pat jau devītajā paaudzē. Un pa retam... pa retam arī citas tautības ir ienākušas dzimtā, asimilējušās, un to bērni ir kļuvuši par pilntiesīgiem latviešiem, un šis koncepts ir pastāvējis ilgstoši un nav radījis nekādus šķēršļus. Tagad mēs vēlamies nobrucināt senu kārtību, kas pastāvējusi.

Ja šodien šis princips tiks mainīts, tad man negribas domāt, kāds pēc desmit gadiem izskatīsies vidējais latvietis. Tad mēs varbūt kaunēsīsimies ne tikai par Viktoru Alksni, bet arī par daudziem citiem, kas būs izmantojuši šo likuma robu, lai pieteiktos par latviešiem un radītu mums ne mazums problēmu.” (NA deputāts, 28.02.2013.)

Šajā izteikumā saskatāms interesants paveids noslēgtībai pret citādo un iebraucējiem Latvijas valstī. Izteikuma pamatā ir tēze, ka ir lielāka varbūtība, ka cittautieši radīs draudus. Cittautieši tiek iztēloti kā negodprātīgi cilvēki, cilvēki ar lielāku potenciālu veikt noziegumus vai izmantot valsts labklājību negodīgos

veidos. Līdzīgas bailes no cittautiešiem saskatāmas arī Rietumu valstu iedzīvotāju izteikumos, kur kā bīstamie gan tiek uzskatīti arī no Latvijas un citām bijušā Austrumu bloka valstīm ieceļojušie migranti.

Baiļu pamatā ir ideja, ka iebrucēji no mazāk attīstītas vai mazāk bagātas valsts līdzī nesīs sliktus ieradumus, piemēram, nebūs pieraduši nemaksāt kukuļus vai maksāt nodokļus. Taču bailes no citādā iekļaujas idejā par noslēgto sabiedrību daudz primārākā līmenī. Ja iztēlojamies Latviju kā homogēnu un mazu viensētu, kas dzīvo pēc saviem ieradumiem, tad jebkurš citāds, kas vēlas tai pievienoties no ārpusē, rada grūtības – ir jānotiek abpusējam pielāgošanās procesam. Gan noslēgtās sabiedrības pārstāvjiem ir jāgrib iekļaut jaunpienācēju, gan arī jaunpienācējam ir jāmeģina iekļauties – tas viss izjauc status quo, kas eksistē noslēgtajā sabiedrībā. Būtiski gan atzīmēt, ka šāds noslēgtas valsts princips ir mītisks – Latvijas teritorija vienmēr ir pieredzējusi dažādu tautību līdzāspastāvēšanu, ieceļošanu un izceļošanu.

Līdzīgās bailēs balstās arī šāds izteikums:

“Kas tad šeit notiek? Ļoti elementāri! „Vidējais cilvēks”, kas brauc uz šejieni un iegādājas nekustamo īpašumu, ir apmēram 45 gadus vecs, viņam ir augstākā izglītība, divi vai trīs bērni. Visnotaļ inteligēnts cilvēks! Bet kas nāks pie mums viņa vietā no Ziemeļāfrikas vai no Vidusāzijas?” (SC deputāts, 31.10.2013.)

Šeit tiek noklusēti pieņemts, ka cilvēki no Neatkarīgo Valstu Sadraudzības valstīm ir gudri, pretstatā Ziemeļāfrikas un Vidusāzijas cilvēkiem, kuri tādi neesot. Tādējādi tiek noniecināti šo valstu pilsoņi, kas jau šobrīd dzīvo Latvijā.

4. Tikai latviešiem rūp Latvijas valsts neatkarība

*“Otrs būtiskākais priekšlikums, ko biju iesniegusi un kas diemžēl arī netika ņemts vērā, ir piedāvājums esošajā tekstā minēto Latvijas tautas jēdzienu mainīt pret vārdu „latvieši”, respektīvi, minēt to, ka latvieši izcīnīja savu valsti Brīvības cīņās, un savukārt Latvijas pilsoņi, nevis Latvijas tauta neatzina okupācijas režīmus. Zināms, ka Brīvības cīņās piedalījās arī angļi, igauņi un citu tautību pārstāvji, un paldies viņiem par to. **Tomēr mēs visi zinām, ka valstiskās neatkarības ideju iznesa tieši latvieši. Arī Latvija kā valsts bija vajadzīga taču tieši latviešiem, nevis angļiem, igauņiem vai citām tautām.**” (NA deputāte, 27.03.2014.)*

Šeit tiek mitoloģizēta Latvijas valsts dibināšana, kurā piedalījās arī citu etnisko grupu pārstāvji. Satversmes sapulces sastāvs bija šāds:

“No 150 ievēlētajiem deputātiem 132 jeb 88% bija latvieši, 8 jeb 5,33% - ebreji, 6 jeb 4% - vācieši, 4 jeb 2,67% - krievi (no apvienotā poļu saraksta ievēlētais deputāts bija latvietis).”³³

Arī vēsturnieks Andrejs Plakans raksta, ka brīdī, kad Latvijas valsts tika proklamēta, tika “novilkta politiskās robežas ap neviendabīgu populāciju.”³⁴ Tajā laikā vairākums latviešu zemnieku lietoja daudzus latviešu

³³ Šulcs, U. (2001). [Historia - Satversmes sapulce](#).

valodas dialektus, dzīvoja atdalītos baltvāciešu muižniecības īpašumos³⁵ un sevi identificēja ar lokālo kultūru.³⁶ Šeit drīzāk ir iespējams runāt par pārsvarā latviskas, bet arī citu teritorijā mītošo etnisko grupu elites idejām, kā rezultātā Latvijas tautā apvienojās gan latviešu, gan citu tautību cilvēki.

5. Vēlme ierobežot demokrātiskās tiesības citādo viedokļu dēļ

“ Cileviča kungs teica, ka tās valstis, kuras noteic, ka kāda tauta ir valstsnācija... ja latviešu tauta tiek apzīmēta kā valstsnācija... ka tādas valstis pieder nacionālkomunisma grupai. Tas ir kaut kas unikāls!

Arī es atļaušos kaut ko citēt. Es citēju Āronu Baraku, viņš ir tiesību zinātņu profesors Jeruzalemes Ebreju universitātē, un viņš ir Izraēlas Augstākās tiesas prezidents. Savā rakstā, kas saucas „Tiesnesis demokrātiskā iekārtā”, viņš apcerēja tēmu par to, vai drīkst kādam indivīdam vai partijai ļaut kandidēt un kādi ir šie ierobežojumi. Viņš, cita starpā, saka: „Izraēla tika dibināta kā valsts jūdu cilvēkiem. Iemesls, kāpēc pastāv Izraēlas Valsts, ir tās pastāvēšana kā jūdu valstij. Šis raksturojums ir centrālais tās eksistencē, un tā ir šīs valsts aksioma, tas ir mūsu likumu un sistēmas fundamentālais princips.”

Vēl vairāk! Turpinot rakstīt vai izteikt savu viedokli par šo tēmu, viņš konstatēja, ka Izraēlas pamatlikums ir mainīts tā, lai tajā iekļautu normu, ka kandidātu saraksti vai indivīdi, kuru mērķi vai darbības eksplicīti vai implicīti iekļauj noliegumu pret Izraēlas Valsts kā jūdu valsts un demokrātiskas valsts pastāvēšanu, nevar kandidēt Kneseta vēlēšanās.

Es domāju, Cileviča kungs, ka jūs varētu aizbraukt uz Izraēlu pamācīties un iegūt pieredzi. Mums vēl ir tālu jāiet un daudz vēl darāmā, lai tādi cilvēki kā jūs, kuri noliedz latviešu valsts eksistences pamatus un sistēmu, nevarētu kandidēt vēlēšanās.” (NA deputāts, 09.05.2013.)

Noslēgtība pret dažādību un citādo izpaužas ne tikai, balstoties cilvēka identitātē (etniskā piederība vai rase, dzimums vai seksuālā orientācija), bet arī vēlmē noslēgties no citādiem viedokļiem. Runas brīvība un viedokļu dažādības līdzāspastāvēšana ir fundamentālas demokrātiskas valsts sastāvdaļas. Būtiski norādīt, ka deputāts nevēlas ierobežot politiskās tiesības vai runas brīvību kādam, kas rosina uz vardarbību vai pat mudinātu uz valsts gāšanu vai ko līdzīgu. Šeit runa ir par viedokļu atšķirību tautas koncepta izpratnē – etniskajā vai politiskajā. Deputāts skaidri norāda uz Izraēlas piemēru, kas jau iepriekš apskatīts kā etniskas demokrātijas paraugs, kas ir saprotams veids, kā argumentēt par labu savai pozīcijai. Problēma rodas tajā brīdī, kad viņš vēlas no diskusijas izslēgt deputātu Borisu Cileviču, kurš diskusijā būtībā pauž pretēju viedokli jautājumā par tautības koncepta izpratni. Šādi leģitīma diskusija par pilsonisko iepretī etniskajai nācijas

³⁴ Plakans, A. (2010). Celebrating Origins: Reflections on Latvia's Ninetieth Birthday. D. J. Smith, D. J. Galbreath, & G. Swain (Red.), From Recognition to Restoration: Latvia's History as a Nation-State (lpp. 13.-30.). Amsterdam: Rodopi, 16.lpp.

³⁵ Kruk, S. (2011). Evicting the Speaking Subject. Journal of Baltic Studies, 42(4), 447.-463., 448. lpp.

³⁶ Plakans, A. (2010). Celebrating Origins: Reflections on Latvia's Ninetieth Birthday. D. J. Smith, D. J. Galbreath, & G. Swain (Red.), From Recognition to Restoration: Latvia's History as a Nation-State (lpp. 13.-30.). Amsterdam: Rodopi, 18.lpp.

izpratnei tiek pasniegta kā sabiedrībai kaitīga. Pilsoniskās nācijās jēdziena aizstāvji arīdzan tiek personiski aizvainoti kā mazizglītoti – viņiem vēl jāmacās, savādāk nāksies ierobežot tiesības piedalīties politiskā diskusijā.

Šāda veida politisko oponentu ierobežošana atgādina Ungārijā piekopto politiku, kā arī notikumus Polijā pēc pēdējām vēlēšanām. Kopš nākšanas pie varas 2010.gadā Ungārijas "Fidesz" ar Viktoru Orbanu tās vadībā pakāpeniski palielināja valsts kontroli pār tiesu sistēmu, medijiem, datu aizsardzības biroju, kā arī ieviesa konstitucionālas izmaiņas. Izmaiņu vidū bija grozījumi vēlēšanu sistēmā par labu savai pozīcijai pie varas, kā arī Satversmes Preambulai līdzīgs konstitūcijas ievads ar mērķi apvienot un nostiprināt nāciju, kas izraisīja līdzīgi pretrunīgas reakcijas.³⁷ Līdzīgas bažas ir radušās arī par Polijas turpmāko virzību, kur absolūto vairākumu ieguva partija "Likums un Taisnīgums", kuras līderis Jaroslavs Kačinskis ir zināms ar iepriekš jau īstenotām „raganu medībām” pret viņa politiskajiem oponentiem.³⁸

6. LGBT tiesību aizstāvība ir nepareiza un izsmiekla vērtā

“Nemot vērā iepriekš minēto, ārlietu ministram vajadzētu mazāk laika veltīt, piedaloties praidā un atbalstot apšaubāmas konvencijas, kur ir ietverta dzimuma greiza izpratne, bet strādāt, lai panāktu PSRS okupācijas rezultātā radīto zaudējumu kompensēšanu, un strādāt pie nolīguma ar Krievijas Federāciju, kurš palīdzētu PSRS laika imigrantiem brīvprātīgi pārcelties uz savu vēsturisko vai etnisko dzimteni.” (NA deputāts, 24.01.2013.)

Šajā izteikumā saskatāma attieksme, kas redz LGBT (lesbiešu, geju, biseksuālu un transpersonu) tiesību aizstāvību kā nepareizu, jo to atbalstošas konvencijas tiek vērtētas kā “apšaubāmas” to “greizā” dzimuma izpratnes dēļ. Līdzīgi tiek izsmieta iestāšanās par vienlīdzīgām tiesībām, noniecinot ministra piedalīšanos praida gājienā. Šādi izteikumi ir izslēdzoši pret cilvēkiem ar homoseksuālu orientāciju vai transeksuālām personām, pret viņu iespējām būt pilnvērtīgiem pilsoņiem. Tādējādi redzams, ka iekļaujoša vai izslēdzoša attieksme, runājot par Latvijas valsti un tās iedzīvotāju kopumu, var būt ne tikai uz etniskās piederības, bet arī seksuālās orientācijas un dzimtes identitātes pamata.

Iekļaujošā retorika

Līdzās izslēdzošās retorikas piemēriem, 11.Saeimā deputāti dažkārt izrādīja arī salīdzinoši plašu un iekļaujošu pilsoniskuma izpratni – sūtot vēstījumu visiem Latvijas pilsoņiem, ka viņi ir vienlīdz cienīti un vienlīdz atbildīgi par Latvijas nākotni. Vērts atzīmēt, ka cieņpilna izturēšanās pret līdzpilsoņiem nav atkarīga no deputāta izpratnes par to, ko nozīmē būt latvietim vai latviešu tautai, piemēram, vai deputāts šos terminus lieto vairāk etniskā vai pilsoniskā nozīmē. Abos gadījumos ir iespējams atrast formulējumus, kas nenostādītu otrā plāna lomā kādu nozīmīgu Latvijas iedzīvotāju grupu.

³⁷ [“Hungarians protest against new Fidesz constitution”](#), BBC.

³⁸ [“Paranoid in Poland”](#), Foreign Affairs.

Raksturojumam zemāk seko četri iekļaujošas argumentācijas piemēri.

1. Pilsoniska nācijas izpratne – katrs lojāls Latvijas pilsonis ir daļa no tautas (nācijas)

“Jebkuras tautības cilvēks, kurš dzīvo Latvijā, palīdz mūsu valsts celšanā, atzīst tās mērķi un pamatvērtības, ir mūsējais un bez nošķiruma pieder Latvijas tautai.” (NA deputāts, 13.02.2014.)

Šī deputāta pasaules skatījums ir balstīts prezumpcijā, ka tautības ir:

- reālas;
- dažādiem cilvēkiem tās atšķiras.

Var pieņemt, ka viņš tautības konceptu saista ar etniskiem un kultūras faktoriem, kā arī piešķir šiem faktoriem pozitīvu vērtību. Citāts parāda, ka šāds pasaules redzējums obligāti nenoved pie negatīvas attieksmes pret atšķirīgu tautību pārstāvjiem. Kā redzams, šim konkrētajam deputātam personas izcelsme ir daudz mazāk svarīga par lojalitāti un strādāšanu Latvijas nākotnes labā. Tāpat izteikumā izcelts, ka, izvēloties dzīvot Latvijā un pieņemot tās pamatvērtības, jebkurš cilvēks var tikt iekļauts Latvijas sabiedrībā un tautā.

Šis viedoklis kontrastē ar iepriekšējā nodaļā jau piesaukto priekšstatu (citāts Nr. 1), ka tikai galvenās etniskās grupas lemšanas ziņā būtu jābūt tam, kā labāk rīkoties, ko darīt, lai veicinātu savas valsts izaugsmi (NA deputāte, 19.06.2014.).

Līdzīga doma parādās arī šajā citātā, kur mazākumtautību pārstāvji tiek nostādīti vienādā līmenī un statusā ar etniskajiem latviešiem:

“Latvijas valsts pilsoņu kopumā ietilpst un valsts sabiedrības dzīvē piedalās arī, protams, mazākumtautību pārstāvji.” (Vienotības deputāte, 27/03/2014)

Kā redzams, arī šis uzskats pamatojas pieņēmumā, ka tautības ir reāls un saglabājams fakts – proti, līdzās pastāv latvieši un vairākas mazākumtautības.³⁹ Taču tas nenozīmē, ka kādas tautības pārstāvjiem būtu lielākas tiesības piedalīties sabiedrības dzīvē.

Atsaucoties uz Latvijas dibināšanas brīdi, citas frakcijas deputāts liek atcerēties par politisko nācijas (tautas) ideju, kas iestrādāta Satversmē tās rakstīšanas brīdī:

“Mūsu valsts tika dibināta, par pamatu ņemot Latvijas tautas politisko platformu, kas iemieto pilnīgu politisko vienotību. Politiskā vienošanās toreiz atspoguļoja pastāvošo latviešu tautas gribu, ietverot tajā valsts ideju pēc pašnoteikšanās, taču šim nolūkam tika konsolidētas Latvijā dzīvojošās tautas - apvienota, patstāvīga un neatkarīga Latvija Tautu Savienībā. Mēs kā tauta nevarējām būt daudznacionāli, toties daudznacionāla spētu būt

³⁹ Šāds priekšstats nav pašsaprotams vai triviāls, jo personai var būt vairākas etniskas un kultūras identitātes vai arī persona var izvēlēties savu senču tautību uzskatīt kā mazāk nozīmīgu par savas pilsonības valsts identitāti.

nācija. Un ar Satversmes pieņemšanu latviešu tauta transformējās nācijā, kas ir spējīga rīkoties, pieņemt gribas izpausmes aktu - Latvijas Republikas Satversmi.

Toreiz, pretstatā etnogrāfiskajam jēdzienam „latvju tauta”, tika noslēgta vienošanās, Satversmē lietojot politisko jēdzienu „Latvijas tauta”. (SC deputāts, 27.03.2014.)

Saeimas stenogrammas rāda, ka deputāti nebija vienprātis par Satversmes ievaddaļai izvēlēto terminu nozīmi – sevišķi lielu konceptuālu sajukumu radīja mēģinājumi diferencēt latviešu tautu (nāciju) un Latvijas tautu. Galvenais pretrunu avots: grūtības vienoties par etnisku vai pilsonisku tautas (nācijas) izpratni.

2. Iekļaujoša/atvērta latvietības koncepcija

*“Termins „latvieši” norāda uz latviešu tautu nacionāli kulturālā izpratnē, tas ir, uz tautu, kurai ir sava specifiska valoda, kultūra, vēstures redzējums un teritorija, un - tas ir īpaši svarīgi! - kopības apziņa. Savukārt „latviešu nācija” apzīmē latviešu tautu specifiskā valstiskā kontekstā, jo nācija ir tauta, kurai ir sava nacionāla valsts. Protams, **arī citas izcelsmes cilvēki, ja tie paši vēlas, var iekļauties latviešos.**” (Vienotības deputāte, 27.03.2014.)*

Arī šīs deputātes pasaules redzējums liecina, ka viņa tautību saista ar etniskiem un kultūras apstākļiem – nevis, kā tas vairāk pierasts Rietumeiropā, ar pilsonisko piederību kādai politiskai kopienai (“nationality”). Taču viņas latvietības koncepcija ir atvērta, proti, jebkuras izcelsmes cilvēks pēc savas izvēles var iekļauties latviešos. Uzlūkojot nāciju šādi, nelatviešu izcelsmes iedzīvotājam ir izvēle: saglabāt savu etnisko savdabību vai kļūt par latvieti. Kritēriji tam, lai kļūtu par latvieti ir visai aptuveni un tikai intuitīvi „sataustāmi” – piemēram, vai ar valodas zināšanām pietiek? Vai nepieciešama arī līdzdalība kultūras dzīvē? Cik aktīva? Vai „topošajam” latvietim ir izvirzāmas augstākas kultūras un politiskās integrētības prasības nekā „vidējam” latvietim?

Ja latvietība ir kas vairāk par Latvijas pilsonību un latviešu valodas zināšanām, latvietības koncepcija nesniedz skaidru atbildi uz vēl kādu problēmjautājumu: cik līdzvērtīgi lemšanā par Latvijas nākotni ir tie Latvijas pilsoņi, kas apzināti nevēlas sev pieņemt latvisko identitāti? Zemāk redzamajā citātā kāds deputāts kā problemātisku redz iespēju, ka mazākumtautību pārstāvis sevi uzskata par piederīgu Latvijas tautai, bet ne latvietībai kā kultūras vai etniskai identitātei un tādēļ neidentificējas ar vārdu „latvietis” vai „latviešu tauta”.

*“Preambulas autori, vārdos atzīstot nacionālo minoritāšu tiesības, tajā pašā laikā liek vienādības zīmi starp latviešu tautu un Latvijas tautu, **acīmredzot neuzskatot, ka ir iespējams arī būt par Latvijas tautai piederošu, neesot latvietim.**” (SC deputāts, 27.03.2014.)*

3. Uzsvērta latviešu un mazākumtautību līdzvērtīga pastāvēšana, kā arī mazākumtautību pienesums

“Otrā tēze pie šī būtu, ka latviešu un Latvijas mazākumtautību kultūra ir veidojusi Latvijas tautas valsti kā daudzkulturālu, jo tieši daudzveidībā Eiropas, Rietumu un Austrumu kultūrās un sabiedrību izpratnē ir Latvijas spēks.”
(Reformu partijas deputāte, 27.03.2014.)

Vēl viens veids, kā apliecināt cieņu visu etnisko izcelsmju Latvijas pilsoņiem, - uzsvērt, ka dažādu etnisko piederību cilvēki var būt ne tikai daļa no Latvijas tautas, bet, ka mazākumtautībām var būt arī īpašs pienesums Latvijas kultūras bagātināšanā. Augstāk minētajā citātā tiek runāts par latviešiem un Latvijas mazākumtautībām kā līdzvērtīgām, uzsverot mazākumtautību ieguldījumu Latvijas veidošanā un attīstībā. Mazākumtautības tiek uzlūktas kā etniskas grupas, kas vēlas saglabāt savu identitāti, dzīvojot Latvijā un piedaloties tās politiskajā dzīvē. Šādi izteikumi ir pretēji idejām par to, ka valstsnācija spēlē noteicošo lomu un kulturāli virzās uz mazākumtautību asimilāciju.

Latvijas tautā iekļautajām mazākumtautībām var būt vēlme saglabāt savu etnisko un kultūras savdabību - kultūru, identitāti, paražas:

“Mazākumtautībām ir savas etniskās intereses, kuras ir jārespektē tāpat kā latviešu - tāpat kā latviešu! - intereses. Attiecībās starp tautām nevar būt vecāko un jaunāko brāļu.” (SC deputāts, 27.03.2014.)

Deputāts šādi uzsver, ka latviešiem nevajadzētu mazākumtautības uztvert par „jaunākajiem brāļiem” un pašiem sevi - par privilēģētu etnisko grupu valstī. Neskatoties uz to, ka latviešu kultūra Latvijā dominē un īpaši iekrāso valsts identitāti, Latvijas teritorijā vēsturiski un šobrīd dzīvojošajām mazākumtautībām, kā arī viņu kultūru savdabībai ir jāizrāda pienācīga cieņa.

4. Latvija nav tikai latviešu valsts

*“Bet Latvijas valsti raksturo tas, ka tā ciena šīs mazākumtautības. Tas preambulā tādēļ ir speciāli uzsvērts. Un, citiem vārdiem, **Latvija ir latviešu nacionāla valsts, bet, Poriņas kundze, tā nav tikai latviešu valsts!**”* (Vienotības deputāte, 05.06.2014.)

Deputātes izteikums atgādina, ka Latvijas valsts nav tikai un vienīgi latviešu valsts, bet gan katra Latvijas pilsoņa valsts. Latvijas dibināšanas brīdī politiskā vara tika nodota Latvijas tautai – Latvijas tautu veido gan etniskie latvieši, gan mazākumtautības, svarīga nav etniskā izcelsme vai kultūras piederība, bet gan pilsonība. Mūsdienās jebkura cilvēka (tai skaitā, etniskā latvieša vai mazākumtautību pārstāvja) izvēle dzīvot Latvijā un saglabāt Latvijas pilsonību var būt balstīta dažādos iemeslos, piemēram, politiskās sistēmas priekšrocības, personiskās izaugsmes iespējas, mīlestība pret Latvijas dabu vai kultūras mantojumu.